

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

LIBRA

**ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАФЕДРИ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ
ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

Випуск IV

ОДЕСА
ОНУ
2017

УДК 94(100)“-04/17”(08)

L53

Рекомендовано до друку Вченою радою
історичного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 12 вересня 2017 р.

Рецензенти:

С. Б. Сорочан – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

В. М. Хмарський – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Науковий редактор

І. В. Немченко

Технічний редактор

О. М. Луговий

L53 **Libra** : збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків / під ред. І. В. Немченко. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. – 190 с.
ISBN 978-617-689-235-9

Четвертий випуск збірки «Libra» вміщує результати наукових розшукув, проведених в межах наукової теми кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження інтелектуальної історії Європи (від античності до раннього модерного часу)» (№ держреєстрації – 0113U002694). В ньому представлено статті, присвячені різноманітним аспектам інтелектуальної історії Європи, починаючи від доби античності та завершуючи XVII ст.

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-235-9

© Кафедра історії стародавнього світу
та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова

А. В. Красножон

Монкастро на мапі з Codex Latinus Parisinus 7239

У 1979 р румунський філолог І. Думітру-Снагов випустив об'ємну монографію «Румунські країни в другій половині XIV ст.», в якій опублікував т.зв. «Балкано-анатолійську карту» з Codex Latinus Parisinus 7239. Зображення повнокольорове, виконано аквареллю на аркуші пергаменту розміром 32×37 см. На карту нанесені території південно-східних Балкан та Нижнього Подунав'я (рис. 1). Всі підписи і легенди виконані венеційським діалектом. Напрямок на Північ, масштабна шкала відсутня, лінія морського берегу, напрямки річок, загальні пропорції в передачі місцевості дуже викривлені. Дати на карті немає, отже автор публікації запропонував власний варіант – 1396 р.¹

У верхньому правому куті карти знаходиться малюнок замку з підписом «Monchastro» – топонімічний синонім Білгорода на Дністрі. Це невеликий значок у вигляді кам'яного укріплення з трьома вежами. Дослідники вважали його за «найраніше зображення Білгородської фортеці», оскільки візуально малюнок нібито схожий зі збереженою цитаделлю. На цій підставі було датовано і появу всього оборонного комплексу – не пізніше ніж «створена карта» (1396 р.). Такий погляд на хронологію раннього періоду фортифікації Білгорода увійшов в академічні видання².

Цитадель Білгорода є квадратною в плані спорудою розміром 30×30 м з чотирма вежами по кутах. За конструктивними ознаками вона дійсно є найбільш раннім елементом оборонного комплексу міста, що зберігся до сьогодні. Оскільки писемні джерела мовчать про час будівництва цитаделі, в різних наукових роботах варіанти дати

¹ Dumitriu-Snagov I. Țările Române în sec. XIV. Codex Latinus Parisinus. – București, 1979. – Р. 609.

² Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX вв.) / Драгнев Д. М. (отв. ред.). – Кишинев, 1987. – С. 27.

коливаються в межах 250 років: з початку XIII в. до другої половини XV ст.³

З публікацією І. Думітру-Снаговим свого дослідження, здавалося б, проблема датування початкового етапу фортечного ансамблю Білгорода на Дністрі вирішена. Особливо, якщо врахувати співвідношення його висновків з першим літописним повідомленням про вихід Молдови до Чорного моря у 1392 р.⁴, а також з даними про присутність на західному фасаді цитаделі плити з гербом Молдавського середньовічного князівства⁵.

Але результати історико-архітектурних досліджень середньовічної споруди змусили переглянути цю дату. Ініціатором будівництва білгородського замку, ймовірно, був Александр Добрий, в період з 1414 – по 1420 рр.⁶

Оскільки у карти немає власної назви, в літературі зустрічається безліч варіацій. Жодна з них не здається настільки вдалою, щоб її прийняти. Карта охоплює ділянку Балкан зі сторонами по 660 км: від Белграду до Чорного моря та від Тімішоари до узбережжя Босфору. У південній частині вона обмежена берегами Пропонтиди. У північній – Карпатами. Дунай показаний в нижній своїй течії від гирла на сході до Белграда на заході (рис. 1).

Лівий берег Дунаю позначений як Волощина в двох варіантах написання (Vlachia, Valchia). Вище за неї – Трансильванія (Transiuana, Trasiuana). Дунай не підписаний, але впевнено ідентифікується за рядом топонімів на його березі (Нікополь, Відін, Смедерево, Колонбаз, Белград) та іншим ознакам.

³ Огляд історіографії: Шлапак М. Е. Белгород-Днестровская крепость (исследование средневекового оборонного зодчества). – Кишинев, 2001. – С. 51-60; Красножон А. В. Крепость Белгород (Аккерман): история строительства. – Кишинев, 2012. – С. 80-94, 125.

⁴ Бырня П. П. Килия и Нижний Дунай в эпоху Стефана Великого // Кишинев: Stratum plus. – № 6. – 2003. – С. 182.

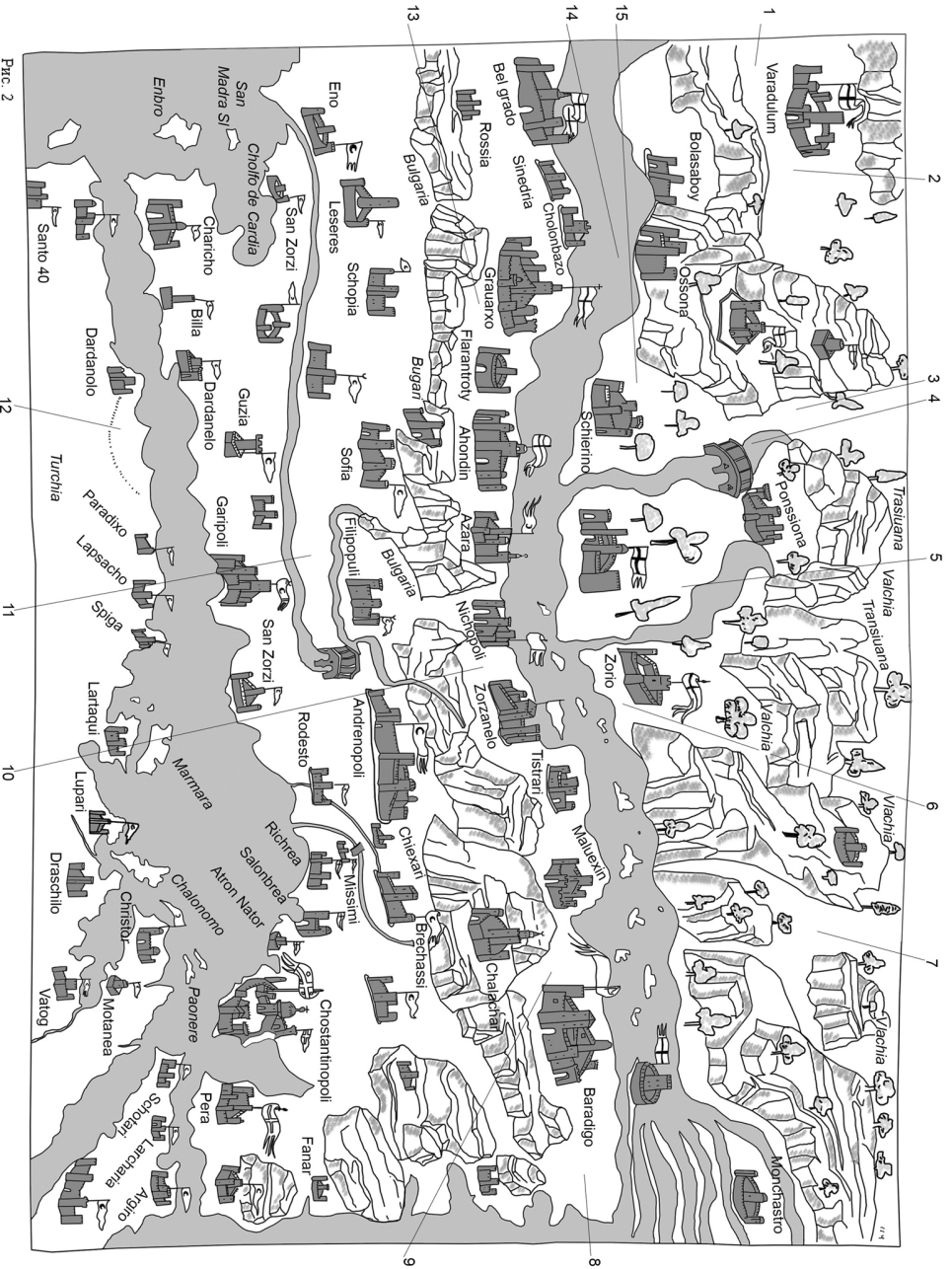
⁵ Красножон А. В. Крепость Белгород (Аккерман) в исторических изображениях. – Кишинев, 2016. – С. 76-77.

⁶ Красножон А. В. Крепость Белгород (Аккерман): история строительства. – С. 23-25, 161-172.

Рис. 1

Pinc. 2

Карта містить 74 топонімічні написи (з яких 10 хоронімів, 6 гідронімів і 58 астіонімів), 73 графічні зображення населених пунктів й трьох мостів. На карті розміщено 15 легенд, прив'язаних до певних регіонів⁷. Для зручності на промальовці я пронумерував їх відповідно до цього переліку (рис. 2):

1. «У це місце приїхав король з великим числом християн».

2. «Дорога, яку король обрав з армією».

3. «Біля цього місця король буде переправлятися настільки довго, наскільки вози дозволять переправлятися».

4. «Дакійський міст».

5. «Річка Олта, на якій кораблі для транспортування армії будуть перебувати».

6. «Безлюдне місце».

7. «Невеликі гори в напрямку Дунаю, які поділяються в декількох напрямках».

8. «Безлюдне місце, де мешкають лише рибалки».

9. «Від Зорзанело до сюди – 400 миль (696 км при перерахунку на венеціанську милю – А. К.), і звідси до моря 200 миль (348 км – А. К.)».

10. «Зверніть увагу, що від Нікополя до моря 500 італійських миль (870 км – А. К.) і звідси до Зорзанело 100 миль (174 км – А. К.), і звідси до моря незліченна кількість миль, якщо ви прямуєте річкою».

11. «Від Нікополя до Адріанополя і навіть до Константинополя немає гір, але уздовж рівнинної дороги розташовані невеликі пагорби, якщо їх так можна назвати».

12. «Тут розташовувалось велике місто Троя».

13. «Висока і дуже міцна [фортеця]».

14. «Тут скелі на Дунаї, які названі залізними воротами, і жоден не може переправитися через це місце без провідника».

15. «Початок Валахії».

Над значками міст і фортець в більшості випадків встановлені прапорці з півмісяцем (ісламський символ, як

⁷ Banfi F. Two Italian maps of the Balkan Peninsula // *Imago Mundi*. – №XI – Stockholm, 1954; Dumitriu-Snagov I. *Op.cit.*

показчик приналежності міста османам) або з хрестом (приналежність до християнського правителя).

У двох підписах картограф використовував майбутній час (№ 3, № 5). Король не перетнув перевал, а лише збирався це зробити. Кораблі на р. Олта не переправили армію, це лише планувалося. Як факт подана інформація тільки про збір військ. Показово, що «початок Валахії», з точки зору картографа, відлічується саме від угорського прикордоння.

Не відповідають реальності наведені картографом відстані: від Нікополя до моря по прямій виходить 870 км, а через Зорзанело і Барадіго – 1200 км. І. Думітру-Снагов намагається максимально скоротити розрив в даних при перерахунку кілометражу. У метричній системі 500 італійських миль «від Нікополя до Ісакчі» у нього дорівнюють лише 493 км (це реальна відстань між містами сьогодні). Але з Ісакчою автор чомусь пов'язує пункт Барадіго, який віддалений від моря на 200 миль (348 км) згідно експлікації, що не відповідає дійсному положенню першої.

Румунський дослідник італійську милю перерахував в пропорції 1:1. Проте вона навіть в мінімальному значенні – т.зв. римська миля – дорівнює 1,489 км. Невідповідність картографічних даних дослідник списує на «коливання рівня води в Чорному морі за останні 600 років», що призвело до зміни берегової лінії на сотні кілометрів⁸.

І. Думітру-Снагов дуже вільно поводить з джерелом не тільки в перерахунках відстаней. На своєму промальовуванні карти він перетворює прапор над Нікополем на християнський, хоча в оригіналі він без символів. Праворуч від Нікополя, на білому прапорі міста Зорзанело він також малює хрест. Назви під фортецями на південному березі Босфору ігнорує, хоча вони добре читаються. На північному узбережжі Мармурового моря ігнорує топонім Родесто. Проте додає в промальовуванні до безіменних фортець назви: Вічина (в гирлі Дунаю), Челей (в

⁸ Dumitriu-Snagov I. Op.cit. – P. 101.

гирлі р. Олта) та Димбовіц по сусідству з ними. І без будь-якого пояснення в тексті⁹.

При цьому на карті спочатку були грубі помилки в локалізації деяких топонімів. Наприклад, цікавий для нас Монкастро невірно розміщений в гирлі Дунаю, на що звернув увагу ще Ф. Банфі¹⁰. Таке положення (на правому березі північного рукава дельти Дунаю) мала займати Стара Кілія.

Цілком ймовірно, саме це джерело сприяло появі в подальшій європейській картографічній традиції XVI-XVII ст. окремої дунайської локалізації Білгорода як топонімічного синоніма Монкастро. Так, на карті Якопо Кастальдо 1584 р. на лівому березі Нижнього Дунаю позначений *Bialogrod*, а на правому березі Нижнього Дністра – *Bialigrod*. Дві назви *Bialigrod* знаходяться на мапі Кремера 1589 р., а між ними, в Буджаку, вказано ще й *Moncastro*¹¹. Така плутанина має місце й на карті 1596 р. Доменіка Кустоса: *Bialogrod* розміщений на лівому березі в дельті Дунаю, нижче топоніма *Kilia poua*. На правому березі *lac. Vidouc* (Дністровський лиман) показаний другий *Bialogrot*, з припискою: «*ou Moncastro*». На карті Меркатора 1619 р. топонім *Bialigrod* також зазначено двічі: на лівому березі Дунаю, нижче за течією від Кілії Нової, й на правому березі Дністровського лиману. Тут знову вказано й «Буджакський» *Moncastro*.

Карта Балкан знаходиться на останньому розвороті кодексу CLP 7239. Але основний його обсяг займає «Трактат Паоло Сантіні про військове мистецтво та військові машини».

Паоло Сантіні – відомий італійський інженер середини XV ст. Народився в П'ємонті. Кілька років перебував на службі Венеціанської республіці, потім перейшов на службу угорському регенту Яношу Хуньяді, керуючи модернізацією низки фортець, а також розвиваючи артилерійську справу.

І. Думітру-Снагов публікує трактат факсиміле, забезпечивши численними коментарями. Дослідник наполягає

⁹ Ibid. – P. 87, 99.

¹⁰ Banfi F. Op.cit. – P. 18.

¹¹ Orachev A. Bulgaria in the European Cartographic Concepts until XIX Century. – Borina Publishing House, 2005. – P. 72-75.

на єдиному походженні карти і трактату, не бажаючи розділяти їх ні за якими критеріями.

Проте інженерний твір ніяк не пов'язаний за змістом з картою (немає авторських коментарів до неї, посилань в тексті, в трактаті та карті використані різні мови). Трактат структурований за тематичним принципом і являє собою набір повноформатних ілюстрацій різних механічних винаходів, які забезпечені пояснювальними текстами різного обсягу. Дати немає. На титульній сторінці, поруч з назвою, присутня тугра султана¹². Назва дана італійською (як і підписи на карті), основний текст – латиною.

Між картою та трактатом середньовічний укладач залишив кілька чистих аркушів. У трактаті немає ні карт, ні жодного підписаного зображення фортеці. Візуально можна ідентифікувати, мабуть, Константинополь (?). Але це зображення розміщене поза трактатом, займаючи один з останніх розворотів кодексу¹³.

Румунський філолог не сумнівається в авторстві трактату Паоло Сантіні, керуючись його підписом на титулі. На його думку, трактат написано «в ході підготовки європейців до антиосманського хрестового походу, якій закінчився трагічно під Нікополем 25 вересня 1396 р.», а карта є конспективною ілюстрацією до рукопису з викладом «всіх бойових умов території, яку він добре знав і на якій могли розгорнутися воюючі армії»¹⁴.

Таке датування джерела (до 1396 г.) засновано на факті присутності християнського прапора над містом Ahandin, тобто Відін. Як відомо, воно перейшло під владу турків лише після Нікопольської битви¹⁵.

Цей варіант датування розвинув А. Орачев. Він намагався уточнити *terminus post quem* – 1395 р., виходячи з помилкового уявлення про те, що над Нікополем майорить прапор з ісламським півмісяцем (насправді стяг без символів), в той час

¹² Dumitriu-Snagov I. Op.cit. – P. 30, 31.

¹³ CLP 7239: fo. 110v-111r; Dumitriu-Snagov I. Op.cit. – P. 614–615.

¹⁴ Dumitriu-Snagov I. Op.cit. – P. 24–26, 40–41, 66, 86, 161–163.

¹⁵ Ibid. – P. 165.

як Відін ще залишається містом християнським. Нікополь османські війська взяли у 1395 р.¹⁶

Насправді трактат Сантіні з кодексу CLP 7239 є лише копією широко відомої праці італійського інженера Маріано Такколи (1381–1453 рр.) «Про машини» («De machinis»), що вийшов у 1449 р.¹⁷ Це питання давно й ґрунтовно вивчено. Досить порівняти трактат Такколи з кодексу CLM 28800 з його пізньої копією у CLP 7239: вони майже ідентичні.

Відмінності присутні, в основному, в оформленні. Сантіні прикрасив чорно-білі ескізи Такколи, надав їм художнього вигляду. Додав деякі деталі, змінив розташування коментарів на сторінках, де-не-де вставив фігури. Але технічна інформація в малюнках передана Сантіні без змін.

Сантіні замінив ім'я автора на власне не тільки в титулі, а й в самому тексті. Його коментар до зображення картини світу виглядає так: «Я, Паоло, думаю, що вся земля є круглою і перебуває посеред вод і частина її знаходиться нижче вод, а частина підноситься над ними»¹⁸. У першоджерелі замість Паоло дано «Архімед»¹⁹. «Архімедом з Сієни» називав себе сам Таккола, і так його називали сучасники²⁰.

Призвіско є повною мірою виправданим. Маріано Таккола – один з засновників італійської інженерної школи. Його праці набули достатньої популярності у XV ст. та широко розповсюджувалися в копіях, надихаючи Гіберті Бонароско (див. кодекс Ms. BR 228), Франческо ді Джорджо й, можливо, навіть Леонардо да Вінчі. Вважається, що архітектор Філіппо Брунеллескі на підставі розробок Таккола створив інструменти для будівництва славетного куполу Флорентійського собору²¹.

¹⁶ Orachev A. Op. cit. – P. 36.

¹⁷ Scaglia G. Mariano Taccola De Machines: The Engineering Treatise of 1449. – Wiesbaden, 1971; Knobloch E. L'Art de la guerre. Machines et stratagèmes de Taccola, ingénieur de la Renaissance. – P., 1992. – P. 149.

¹⁸ CLP 7239: fol. 107v; Dumitriu-Snagov I. Op. cit. – P. 607.

¹⁹ CLM 28800: f. 5v.

²⁰ Knobloch E. Op. cit. – P. 149-150

²¹ Ibid. – P. 149.

У своїх роботах інженер розглядав питання будівництва мостів, млинів, акведуків, використання гідроресурсів, будівництва гаваней, переміщення вантажів, облаштування свердловин і колодязів. Чого немає в працях Такколи, так це карти Балкан. Тому датування першоджерела поширюється лише на трактат Сантіні з CLP 7239.

Кодекс CLP 7239 був знайдений і опублікований набагато раніше за оригінали Такколи. У 1687 р. він був придбаний у бібліотеці султана Мустафи I П'єром Жірденом, французьким послом у Стамбулі, та доставлений до Парижу через рік. У 1797 р. він був віднайдений та вперше виданий²². Паризький кодекс розміром 35×24,5 см складається з 125 розворотів, пронумерованих в єдиній пагінації. У змісті самого трактату копіювальником зазначено лише 106 розворотів. Поза змістом існують ще вісім останніх²³.

Нижня дата кодексу CLP 7239 визначається за часом створення копіюваного оригіналу – не раніше 1449 р. За логікою І. Думітру-Снагова (щодо нерозривності трактату з картою Балкан) цю дату слід перенести на обидва документи. Дійсно, єдина художня манера виконання карти і малюнків трактату є очевидною. І вона не властива Такколі.

З іншого боку, між трактатом і картою немає контекстуального зв'язку, як це стверджує Ф. Бабінгер²⁴. З сумнівом щодо авторства Сантіні ставився й Ф. Банфі, акцентуючи увагу на тому, що той не був знайомий з картографією і походив із П'ємонту, тоді як в легендах використаний венеційський діалект. Водночас дослідник підкреслив стилістичну подібність карти з *Mappa mundi* Фра-Мауро середини XV ст., допускаючи їх спільне походження²⁵.

²² Banfi F. *Op.cit.* – P. 17.

²³ Dumitriu-Snagov I. *Op.cit.* – P. 606-619.

²⁴ Babinger F. An Italian map of the Balkans, presumably owned by Mehmed II, the Conqueror (1452–1453) // *Imago Mundi.* – № VIII. – Stockholm, 1951. – P. 8.

²⁵ Banfi F. *Op.cit.* – P. 23-24.

Обидва дослідники схильні датувати карту XV ст., як і переважна більшість істориків, що займалися цим питанням²⁶. Найбільш несуперечливий варіант датування (квітень 1452 – травень 1453 рр.) був запропонований Ф. Бабінгером. Обґрунтуванням йому слугувало зображення безіменного замку з османським прапором на північному березі Босфору, між Перою та фортецею Фенер. І якщо над візантійською столицею майорить прапор Палеологів і місто ще не скорилось, то османською фортецею на схід від неї може бути лише Румеліхісар²⁷.

Ф. Банфі критично поставився до цього висновку, визначивши час створення карти жовтнем 1443 р.²⁸ За експлікаціями він намагається відновити маршрут походу до Болгарії польського короля Владислава IV восени 1443 р. Ключовою ланкою в цих висновках є підпис біля Тімішоари (Варадулум), куди «прибули війська короля у вересні». Згідно Банфі, початок військової кампанії короля було покладено саме тут. Потім король нібито перетнув карпатські перевали, досяг р. Олта і вийшов до османського Нікополю з півночі, форсувавши Дунай саме тут.

Ця версія маршруту не підтверджується джерелами. Не відомо, як пролягав шлях військ Владислава в ту осінню кампанію. Ясно лише, що переправа через Дунай відбулася в невстановленому місці під назвою *salsum lapidem*, а на зворотному шляху в Угорщину війська увійшли до Софії й до 3 листопада досягли міста Ніш²⁹.

І. Думітру-Снагов зовсім заперечує варіант прочитання слова «вересень» в легенді у Тімішоари (в оригіналі – набір букв «*ins mbre*»), спростовуючи версію Ф. Банфі³⁰. Втім він приєднується до Ф. Банфі в його критиці версії Ф. Бабінгера. Обидва апелюють до того, що фортеця по сусідству з Перою є

²⁶ Огляд історіографії: Banfi F. Op.cit. – P. 17; Dumitriu-Snagov I. Op.cit. – P. 67-78.

²⁷ Babinger F. Op.cit. – P. 8-15.

²⁸ Banfi F. Op.cit. – P. 23-24.

²⁹ Ibid. – P. 21-22.

³⁰ Dumitriu-Snagov I. Op. cit. – P. 74.

без підпису. Отже, якщо «на ній не написано, що це Румеліхісар, значить, це могла бути будь-яка стара візантійська фортеця, захоплена турками в першій половині XV ст. Наприклад, Анадолу-каваг»³¹.

Але у турків взагалі не було ніяких фортець, захоплених або збудованих на європейському березі Босфору, до квітня 1452 р. Це добре відомо з численних джерел. Північна сторона протоки офіційно належала Візантії, поки не почалося будівництво замку Румеліхісар³². Отже, на карті Балкан показаний саме він. Якраз між мисом Румеліфенер та Золотим Рогом, навпроти пункту Gıgıro, який співвідноситься з Анадолхісар³³, що відповідає реальній топографічній ситуації на даній ділянці Босфору.

Переконливий висновок Ф. Бабінгера спробував розвинути сучасний історик картографії І.К. Фоменко. У свою масштабну монографію, присвячену чорноморським портоланам, він включив його мальовану копію замість якісного кольорового фото з оригіналу (хоча карта не є портоланом). Дослідник визначив свій погляд на *terminus post quem* створення карти – 29 травня 1453 р.³⁴

І. К. Фоменко зауважив, що над Константинополем майорать два стяги: візантійський з геральдичної символікою Палеологів над Мармуровою вежею та генуезький – над районом Месотіхон. Другий прапор нібито вказує на підсумковий епізод облоги – оборону цього фортечного сектору генуезьким загоном Джустініані Лонго. Це, безумовно, чудова знахідка, оскільки прапор над Месотіхіоном дійсно такий же, як і над Перою. Правда, історик впевнений, що подібний розподіл значків автор карти міг зробити лише після падіння Константинополя.

³¹ Banfi F. Op. cit. – P. 22; Dumitriu-Snagov I. Op. cit. – P. 92.

³² Рансимен С. Падение Константинополя в 1453 г. – М., 1983; Константин из Островицы. Записки янычара. – М., 1978. – Гл. XXVI.

³³ Гордеев А. Ю. Топонимия побережья Черного и Азовского морей на картах-портоланах XIV–XVII веков. – Киев, 2014. – С. 11-19.

³⁴ Фоменко И. К. Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье (конец XIII–XVII вв.). – М., 2011. – С. 151-153.

Але ж чому не під час облоги, або навіть до її початку (23 березня 1453 р.)? Адже Джустініані прибув до Константинополя ще 29 січня 1453 р. і «був негайно призначений командувачем обороною суходільних стін»³⁵.

Далі версія І. К. Фоменко змушує його вдатися до пояснень: чому ж картограф не встановив ісламський півмісяць над Константинополем, якщо карта складена ним після падіння столиці? Вся справа нібито у «відмові картографа прийняти реальність, в чому проглядається політична програма християнських держав у східному питанні»³⁶.

На мій погляд, на підставі спостережень Ф. Бабінгера та І.К. Фоменко можна звузити датування карти до місяця. Так, Дука повідомляє, що перед початком облоги Константинополя, в березні 1453 р. за наказом Мехмеда II на північному узбережжі Мармурового моря був розграбований Перінфос, піддалася нападу Селімврія (оборонялася до самого падіння столиці). Під час штурму підкорився туркам розташований поруч з нею монастир святого Стефана³⁷.

Останні два пункти чітко локалізуються на карті Балкан. Селімврія співвідноситься з Salonbrea (сьогоднішній Бешикташ, що в 60 км на північний захід від стін Константинополя). Сан-Стефано – це відома ще по облозі 1204 р. гавань на місці нинішнього Ешількёй, в 14 км на північний захід від стін столиці³⁸. Схоже, саме Сан-Стефано зображено на карті у вигляді вежі, оточеної кільцем стін, на березі Мармурового моря, поряд з Константинополем, з підписом: Athron nator.

Обидва пункти – під християнським прапором, що дає верхню дату створення карти (або збору інформації для неї) – березень 1453 р. На той час Джустініані Лонго вже давно отримав свої повноваження з оборони Константинополя, і це

³⁵ Рансимен С. Указ. соч. – М., 1983.

³⁶ Фоменко И. К. Указ. соч. – С. 151.

³⁷ Византийские историки Дука и Сфрандзи о падении Константинополя // ВВ. – Вып. 7 – М., 1953. – С. 392.

³⁸ Заборов М. А. История крестовых походов в документах и материалах. – М., 1977. – С. 214.

знайшло відображення на карті у вигляді генуезького прапорця над столицею (отже, нижня межа – лютий того ж року).

Облога і падіння Константинополя викликали в Європі сплеск гомерівських ремінісценцій. В листуванні того часу раз від разу згадували «другу смерть Гомера і Платона». Розгром Візантії уявлявся як відплата за грецький напад на Трою. Захоплені класичною літературою і фразеологією письменники були схильні називати турків тевкрами (троянцями). Кілька десятиліть потому у Франції набув широкого поширення лист, нібито написаний Мехмедом II Папі Ніколаю V. В ньому султан висловлював здивування тим, що італійці виявляють до нього ворожість, в той час як вони походять від тих же троянців, що й турки³⁹.

Це означає, що згадка про міфічну Трою на карті могла бути особливо актуальною як для автора, так і для читачів, бо джерело створювалось саме в період облоги Константинополя.

Отже, трактат «Про військове мистецтво і військові машини» з кодексу CLP 7239 був скопійований Сантіні (в межах ff. 2-107) після 1449 р. з твору Маріано Такколи «Про машини». Датування карти, запропоноване І. Думітру-Снаговим (1396 р.), є помилковим. Анахронізм в статусі міста Відін – є результатом помилки картографа, що допущена, швидше за все, через недбалість (на карті значок розташований на кордоні між ісламськими і християнськими містами). Карта була створена в березні 1453 р., ймовірно, рукою Паоло Сантіні, та включена ним до складу кодексу CLP 7239.

Карта Балкан не може слугувати джерелом для визначення часу спорудження цитаделі Білгород-Дністровської фортеці. Зображення замку Монкастро помилково розміщено на Дунаї і не відображає реальний вигляд фортечного ансамблю щодо середини XV в.: до початку 1450-х рр. замок вже був обнесений фортечними стінами в периметрі нинішнього Військового двору. Найбільш раннім з нині відомих автентичних зображень

³⁹ Рансимен С. Указ. соч. – М., 1983.

фортеці залишається аксонометричне креслення фортеці Аккерман 1770 р.⁴⁰

Виходячи з встановленого датування карти і характеру легенд можна припустити, що ініціатива її створення належала безпосередньому начальнику Сантіні, Яношу Хуньяди, регенту короля Ласло V. Угорщина – єдина країна, яка без зайвих вагань жорстко реагувала на посилення османської агресії на Балканах не тільки в 1453 р, але і в попередні часи, починаючи з кінця XIV ст. Отже, експлікації маршруту королівської армії на мапі свідчать про плани угорського короля щодо превентивного захисту країни від турків на дунайському кордоні. Звідси і майбутній час у вживанні деяких дієслів. Адже угорці розуміли, що після падіння Константинополя наступну кампанію турки проведуть проти них.

⁴⁰ Красножон А. В. Крепость Белгород (Аккерман) в исторических изображениях. – С. 28-33.

Перелік скорочень

ВВ – Византийский временник

ДАОО – Державний архів Одеської області

ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института

CLM 28800 – Codex Latinus Monacensis 28800 (Bayerische Staatsbibliothek, München).

CLP 7239 – Codex Latinus 7239 (Bibliothèque Nationale, Paris).

CQ – The Classical Quarterly

DOP – Dumbarton Oaks Papers

MPG – Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / Ed. J.-P.

Migne.

TM – Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines

ЗМІСТ

Від редактора	3
Буйских С. Б. П. О. Карышковский – поэт милостью божьей	5
Волканов С. І. Образ Нікія у висвітленні Фукідіда	8
Стебеляк О. В. Філон Александрійський як історик (на матеріалі трактату «Життя Мойсея»)	19
Водько В. І. Інтерпретація поглядів Феодора Мопсуестійського в листі ієрархів вірменської церкви до Прокла, патріарха Константинопольського	33
Луговий О. М. Межі «Духовної сім'ї» та «деспотії» василевса ромеїв за матеріалами трактату «Про церемонії Двору»	42
Чепіженко В. В. Річард II в біблійних образах: спроба розвідки з політичного гебраїзму	94
Ціватий В. Г. Національні особливості інтелектуальної історії Франції доби класичного Середньовіччя: політико-дипломатичний та інституціональний контексти	106
Красножон А. В. Монкастро на мапі з Codex Latinus Parisinus 7239	118
Немченко І. В. Політичні концепції Томаса Гоббса під кутом зору феміністських дослідниць	134
Тоцький П. М. Ідея національної державності в політичних концепціях Рішельє та Б. Хмельницького	144
Майборода П. А. Ad memogram. Бібліографія А. Г. Готалова-Готліба (1866–1960) (до 150-річчя від народження)	154
Abstracts	184
Перелік скорочень	187

Інформація про авторів

Буйских Сергій Борисович, к.і.н., археолог-антикознавець, поет;

Волканов Сергій Іванович, аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Стебеляк Ольга Василівна, магістрантка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Водько Владислав Ігоревич, аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Луговий Олег Михайлович, к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Чепіженко Вадим Віталійович, аспірант та викладач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Цватий Вячеслав Григорович, к.і.н., доцент, Заслужений працівник освіти України, Інститут весвітньої історії НАН України;

Красножон Андрій Васильович, к.і.н., доцент, завідувач кафедри історії України Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у 2016-2017 н.р.;

Нємченко Ірина Вікторівна, к.і.н., доцент, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Тоцький Павло Микитович, старший викладач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Майборода Павло Андрійович, викладач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків у 2013-2016 роках.